

Bevezetés

A szerkesztőségben többen régóta terveztünk egy gyással kapcsolatos tematikus számot egyrészt a haláleseti gyász és a más típusú veszteségek párhuzamainak előtérbe kerülése kapcsán, másrészt a Magyarországon is egyre inkább elérhető gyász-terápiák megértése miatt. A gyász témája iránti kezdeti elméleti érdeklődés a szerkesztőségben fájdalmas személyes tapasztalatba fordult át: ezzel a számmal ismét emlékezünk az *Imágó Budapest* (és elődje, a *Thalassa* folyóirat) alapító főszerkesztőjére, Erős Ferencre és a szerkesztőség egyik legvitálisabb és legszokásosabb tagjára, jelen szám tervezésekor is társ-szerkesztőre, az idén januárban tragikusan elhunyt Lénárd Katára.

Ismert, hogy a pszichoanalitikus koncepciók – elsősorban Freud „Gyász és melankólia” című írása (Freud, 1917), valamint Lindemann szakaszelmélete (1944) nyomán – jelentős szerepet játszottak a gyász elméleteinek kialakításában. Kevésbé ismertek azonban ezek kritikái (pl. az interperszonális vonatkozások elhanyagolása miatt), a kötődéselmélet alapján létrejött továbbfejlesztései (Bowlby, 1969), vagy a mai szelf-pszichológiai elképzelések (pl. Stroebe, Schut és Boerner [2010] „Continuing Bonds” modellje). Jelen számban ezek időrendi, kritikai áttekintését nyújtja **Sarungi Emőke** „**Szétszakadva és összekapcsolódva**” című tanulmánya, melynek másik fókusza a gyász kapcsolatokra gyakorolt hatása. Érzékenyen tekinti át azokat a „rejtett vagy nyilvánvaló kockázatokat, amiket a feldolgozatlan, elakadt gyász jelent támaszt nyújtó kapcsolatainkra nézve”.

Szintén a gyakorló klinikus szemszögéből fogalmaz meg kritikákat Freud gyász-elméletéről **Ken Robison** írása „»Csak kissé és késve«: a gyász tapasztalata” címmel. A szerző eset-illusztrációkon keresztül mutatja be, hogy az aktuális gyász hogyan rétegződik a korábbi (normatív) fejlődési veszteségekre (pl. az elsődleges tárgy elvesztése a differenciálódás során), és hogyan jelenik meg a vigasztalhatatlanság (az elvesztett szeretett tárgy felcserélhetetlensége) érzése a jelentős veszteségek részeként. A tanulmány széles körben támaszkodik Freud gyászhoz kapcsolható szövegeire (pl. a kényszerszemrehányás fogalmára, „A múlandóságról” című esszéire, valamint Freud levelezésére, melyben megjelenik lánya, Sophie elvesztésének tapasztalata), a veszteség és a fájdalom elhárításainak pszichoanalitikus elméleteire (pl. Abraham és Török pszichikus sírbolt fogalma, vagy az inkorporáció és identifikáció szerepe a gyászmunkában), illetve a magyar olvasók számára kevésbé ismert francia, poszt-lacaniánus iskolának a gyász kapcsán a hiányt és az enigmatikusságot hangsúlyozó elképzeléseire.

Ez utóbbit, az én-élmény elfojtott tapasztalatának hátterére vonatkozó elgondolást bontja ki **Bókay Antal** „**Gyász és melankólia – az énteremtés útjai**” című tanulmánya. Ebben a freudi gyász és melankólia elkülönítés lényegét – elsősorban Kristevára támaszkodva – a hiányon alapuló én-teremtés (melankólia) konkrét tárgyvesztéssel (gyász) való elfedésének műveletében látja. „A »Gyász és melankólia« nem terápiás irányú munka, valami olyat üzen, hogy énünk alapja gyászból, melankóliából is formálódik, és akár akarjuk, akár nem, önmagunk és a világ percepciója közben állandóan visszatérünk, visszakényszerülünk ehhez az alaphoz. [...] Lehetséges, hogy a gyász is melankolikus hátterű, de általában egy olyan elfedő, allegorikus jelölő alá csúszik az igazi jelölt, a problematikus önérzés, amely – ahogy az álom teszi a tudattalan elfojtott képzzel –, eltünteti a problematikus, elfojtott nárcisztikus hátteret.”

Az elméleti tanulmányokat **Szél Erzsébet** „**Mentalizáció a gyászmunkában**” című írása zárja, mely kötődéseméleti perspektívából tekint a gyászfolyamatra. A kapcsolati veszteségként értékelt tapasztalat erős érzelmeket kelt, ami egyszerre aktiválja a kötődési rendszert, és sajátosan befolyásolja a mentalizálás színvonalát (alacsony működés, a nem mentalizáló módok dominanciája). A tanulmány részletes betekintést nyújt a kötődés- és mentalizációs elméletek kevésbé ismert pszichoanalitikus gyökereibe is (pl. Bion, Lecours és Bouchard), és biztos kézzel alkalmazza a mentalizációs elméletek fogalmait a gyász során megjelenő gondolkodási és érzelmi változások leírására, valamint a mentalizáció-fókuszú terápiák veszteségfeldolgozási eszközeinek bemutatására.

Különböző tapasztalatokból és elméleti háttérből építkezve az első három elméleti tanulmány egy irányba mutat abban a tekintetben, hogy Freud gyász és melankólia megkülönböztetése túlságosan merev; a nem-patológiás gyászfolyamat során is egymásba játszhatnak ezek az élmények, az én-elszegényedés és az elvesztett szeretett személlyel való azonosulás fennmaradása szolgálhatja a feldolgozást, és új, átalakított lét- és kapcsolati belátásokhoz vezethet. Az is felvetődik a szövegek olvasásakor, hogy nincs egységes pszichoanalitikus gyász-elmélet, ugyanakkor a klinikai munka és a kulturális-társadalmi alkalmazás szempontjából egyaránt hasznos, irányzatokhoz kötődő elgondolások vannak.

A segítők veszteségélményei állnak **Kovács Petra** „**Sebezhetetlenség és sérülékenység a frontvonalban**” című tanulmányának fókuszában is. A szerző mentődolgozókkal készített interjú-részleteken keresztül mutatja be az extrém körülmények közötti helytállás során kifejlesztett *segítő vért* (vö. Bálint Mihály [1961] *apostoli funkció* fogalma) típusait és működését, illetve azt is, hogy „ugyanezen tényezők miként válnak veszélyessé a mentési helyzetekből kilépve: hogyan nehezítik meg az érzelmileg megterhelő esetek és veszteségek feldolgozását”.

Tematikus számunk következő egysége a gyász szépirodalmi reprezentációira ad példákat, melyek több szálon kapcsolódnak az elméleti cikkekben megjelenő kiismerhetetlenség és enigmatikusság kérdéséhez, illetve az írás veszteség-feldolgozást segítő szerepéhez. **Nagy Dániel** tanulmánya, „**A zene, mint a gyász és a trauma elbeszélésének helyettesítője Toni Morrison *Dzsessz* című regényében**” a veszteség és a trauma *elbeszélhetőségének* kérdését járja körül egy olyan szépirodalmi

alkotásban, ahol a tragikus haláleseteket követő érzések leírását a zene megjelenése helyettesíti. „Vagyis a zene *ekfrázisa* (nyelvi »leírása«), mint egy alapvetően nem verbális impulzus nyelvi »átfordítására« tett kísérlet a gyász, a veszteségek, illetve a traumatikus emlékek verbalizációjának metaforájaként működhet Morrisonnál.” Az írás ötvözi a szemiotika és a kognitív poétika releváns fogalmait a trauma elfojtásának pszichoanalitikus elképzeléseivel.

Tórizs Eszter „»Szálló pókok porzós hálókba szőnek«: A bekebelezés melankóliája. Vágó Márta búcsúverseiről” című tanulmánya Vágó Márta József Attila halálára írt verseit elemzi (*Szonett, Az eltávozotthoz*), de nem elsősorban irodalomtudományi szempontból – bár részben a stilisztika eszköztárával –, hanem a gyász feldolgozásának lenyomataiként és aktusaiként. A szövegben ismét előkerül a gyász és a melankólia elkülönítésének problémája, a bekebelezés és az azonosulás szerepe és nyelvi megjelenése a veszteség-feldolgozásban, és az írás mint a kimondhatatlan (érzelmek) jelekbe, ritmusba és formákba való áthelyezése (Kristeva, 1989, 22.).

A sorozatos veszteségélmény az elmúlt másfél évben nemcsak személyes, hanem kollektív szinten is velünk van a Covid-19 világjárvány következtében. Ugyan a számtervezésekor ezt még sejteni sem lehetett, a körülöttünk zajló események (túl) gyors és folyamatos reflexiót hívnak elő. Mi is feltettük a kérdést, vajon megváltoztatták-e a most zajló események a gyászt, és ha igen, mennyiben? **Csabai Márta szerkesztésében** gyakorló klinikusoktól gyűjtöttünk személyes reflexiókat a világjárványnak a pszichoterápiás folyamatokra, a terápiás terekre, a kliensekre és a terapeutákra gyakorolt hatásáról, az ennek során megélt veszteségekről és az áthidalás kreatív lehetőségeiről. Az anket szerzői: **Bokor László, Székács W. Judit, Krékits József, Csigó Katalin, Péntes István, Ormay István, Incze Adrienne, Árkovits Amaryl, Kőváry Zoltán, Kovács Petra, Máriaasi Dóra és Martos Tamás – Sallay Viola.** Ezek a személyes reflexiók felkelthetik a közös élmény és támogatás érzését az olvasókban.

Ajkay Klára nekrológja a nemrég elhunyt **Székács Ferencről** a tiszteletadás és a tanítványi, majd kollegiális emlékezés hangján szólal meg ebben a számban.

Az itt közzétett írásokban a gyász egy sokszínű, a személyiség felépítésébe, működésébe ágyazott egyedi folyamatként jelenik meg, ami egyszerre feldolgozható, és ugyanakkor kapcsolódik létünk megismerhetetlen, kifejezhetetlen, hiány-alapú minőségéhez. Reméljük, hogy válogatásunkkal hozzájárulunk a Freud utáni pszichoanalitikus gyász-elméletek részletesebb bemutatásához, és az aktuális helyzetre reflektálva támpontokat adunk a gyakorló szakembereknek is.

Papp-Zipernovszky Orsolya

Felhasznált irodalom

Bálint M. (1961). *Az orvos, a beteg és a betegség.* Budapest: Animula, 2004.

- Bowlby, J.** (1969). *Attachment and Loss: Attachment*. (online) New York, NY: Basic Books.
- Freud, S.** (1917). Gyász és melankólia. In: uő, *Ösztönök és ösztönsorsok. Metapszichológiai írások* (129–143). Budapest: Filum Kiadó, 1997.
- Kristeva, J.** (1989). *Black Sun. Depression and Melancholia*. New York: Columbia UP.
- Lindemann, E.** (1944). Az akut gyász tünettana és kezelése. *Kharón*, 1998, 2(4): 13–26.
- Stroebe, M. – Schut, H. – Boerner, K.** (2010). Continuing bonds in adaptation to bereavement: Toward a theoretical integration. *Clinical Psychology Review*, 30: 259–268.